

Aleksandr Blok och Belyjs *Petersburg*

De ryska ”ungsymbolisterna” levde vid förra sekelskiftet med en apokalyptisk förkänsla. De var mystiker och fantaster och hade tagit grundläggande intryck av Vladimir Solovjovs profetior om en ny mänsklig era, en förestående uppståndelse för en kvinnlig världssjäl. Solovjov hade efterhand kommit att tilldela diktarna enorma uppgifter: de var kallade att besvärja denna världssjäl och lotsa Ryssland in i ett högre tillstånd.

1901 nedtecknade Belyj sitt debutverk, en prosapoetisk ”symfoni” som bars upp av de exalterade förväntningarna. Dess unge hjälte med vissa drag av honom själv skådar i skyarna, tycker sig ana den kosmiska Kvinnligheten i glödande soluppgångar. Tiden verkar vara inne. Men samtidigt finns där ett satiriskt korrektiv som kommer att ledsaga Belyj genom hela hans författarskap. Anspråken är för väldiga, visionerna för högspända – den unge skådaren dignar under ansvaret.

Redan vid denna tid hade Belyj fått tillgång till Aleksandr Bloks ännu opublicerade kultdikter i Solovjovs anda – så mycket mer suggestiva och betvingande än hans egna försök. Snart såg han i Blok sin bättre hälft, sitt jagideal, en genial säre som kanske var ämnad att ge namn och kontur åt vad Solovjov profeterat om.

Belyj och Blok var födda i samma oktobermånad 1880, söner till var sin framstående universitetsprofessor, uppvuxna i var sin

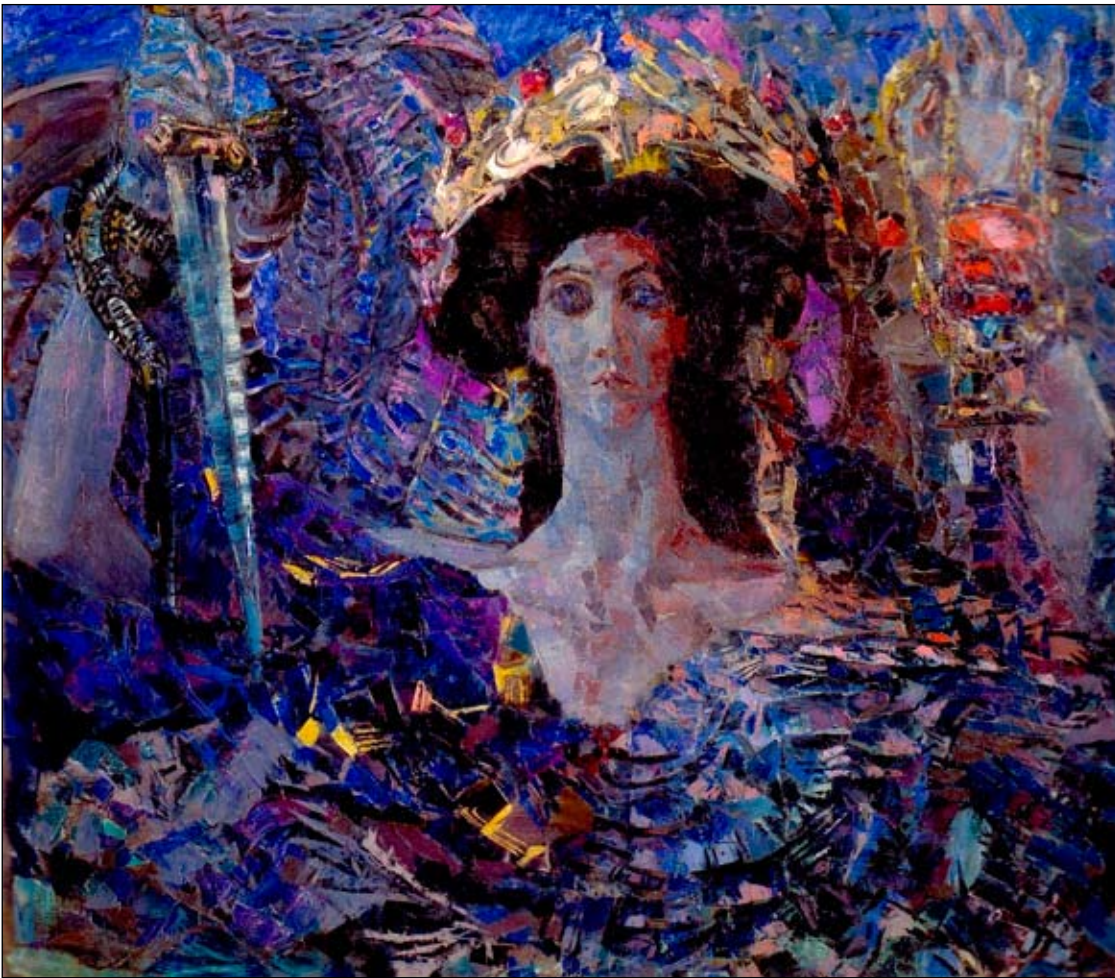
akademisk omgivning. Särskilt viktigt för Belyj – med den egna otillräcklighetskänslan – var att Blok hörde hemma i tsarismens huvudstad, tillika den ryska litteraturens huvudstad. Han föreställde sig Blok stående vid Nevafloren med blicken i skyn, reciterande Aleksandr Pusjkins poem *Bronsryttaren*, med dess initiala hyllningsrader till tsar Peters stadsmirakel.

Snart blev de båda personligen bekanta efter att först ha inlett en intensiv brevväxling. Redan vid tiden för Bloks debut 1904 med *Dikter om den undersköna damen* (en ironisk konklusion av det högstämnda budskapet) hade Belyj klart för sig att den utvalde hade börjat svikta, att han höll på att ge efter för resignation och inre mörker. Bloks unga hustru Ljubov hade från begynnelsen varit det konkreta jordiska föremålet för hans kultpoesi. I detta läge började Belyj rivalisera med Blok både på det äktenskapliga planet och det teurgiska, ett triangeldrama kom till stånd med den första ryska revolutionen 1905 som fond. Den mystiska upphetsningen hade vid det laget lagt sig hos båda två: så kom sekelskiftesförhoppningarna att knytas till upproret mot ett stagnerat tsarsamhälle. Solovjovs idéer flätades ihop med socialismens och anarkismens.

Aleksandr Blok 1907

Belyjs första ankomst till Petersburg inträffade symboliskt nog på den blodiga söndagen i januari 1905. På sensommaren

De ryska symbolisternas undersköna dam: Michail Vrubels Seraf med sex vingar (1904) väcker med kritisk blick över konstnären-profeten som har det sublima uppdraget att "bränna människornas hjärtan med ett ord" (Pusjkin). Ryska museet, S:t Petersburg

publicerade han en artikel, "Ängen gröna", som var både ett prosalyriskt utkast och ett förtäckt kärleksbrev till Ljubov Blok när revolutionen nu gick in i ett avgörande skede. Undertexten manade henne att bryta upp – vilket hon snart inte visade sig vara beredd till.

Mot en reaktionär tsarmakt stod ett folk i revolt och en till synes enad intelligentsia. Belyj befann sig i höstens början med pistol i fickan på Moskvauniversitetets barrikader, i det dynamiska skeendets centrum. Han föreställde sig att revolutionen skulle bli startskottet till en mystisk omgestaltning av hela nationen. Till och med terrorismen accepterade han som ett legitimt vapen, särskilt när rekylen satte in i form av förstärkt tsarrepression. Bomben, tänkte sig Belyj, var ägnad att bryta ner en ond materia.

Revolutionen dränktes under senhösten i blod – och efterhand kapsejsade kärleksdramat. På den nya politiska situationen svarade de unga symbolisterna med dekadenta och ibland rent nihilistiska attityder. Inte minst Blok profanerade vad han tidigare hade bekant sig till. Belyj visste själv att suga konstnärlig näring ur kollapsen, att utnyttja den för egen satir i

skilda genrer. Samtidigt drog han igång en rasande tidskriftspolemik mot Petersburg.

Det föreföll i denna stund Belyj som om huvudstadens diktare var på väg att leda den ryska litteraturen i fördärvet och därmed, i beaktande av Ordets betydelse, hela Ryssland. Petersburg, hans drömmars stad, framstod som en falskt prålande fasad i motsats till det genuina Moskva. Allt tycktes honom plötsligt andas lögn och förräderi. Ytterst var hans våldsamma attacker alldeles tydligt en hämnd på Blok. Till slut, i en artikel som "Världar i ruiner" 1908, talade han klarspråk och hånade öppet sin rival.

När det så i början av 1909 uppdagades att terrorrörelsen i själva verket hade styrts av tsarens polis, att terrorismens ledare Jevno Azef varit ochrans högst betalde agent, blev det i Belyjs ögon det definitiva insigniet på de högstämde visionernas sammanbrott. Ur den fördjupade katastrofkänslan hämtade han ny inspiration till det egna skapandet. Nu tillkom en stor roman, *Silverduvan*, om symbolisterna som religiösa sekterister. Här återfanns åter Blok-dramat i undertexten – Blok tonade

fram som diabolisk sektledare, Ljubov som sektens "Gudsmoder" och Belyj som den vacklande poeten som dras in i sektens garn.

Efter detta började Belyj satsa på ett ännu större prosabygge, med den svekfulla huvudstaden i centrum. Hösten 1910 höll han ett brett upplagt Moskva-föredrag om vad han kallade Dostojevskijs "konstnärliga tragedi". I detta ögonblick var han beredd att tillstå att de alla hade försvurit sig åt nihilism. Föredraget blev så hans sammanfattning av symbolismens akuta kris. Dostojevskij hade, hette det, i sina romaner föregripit tidens vånda, han hade gestaltat allt det som de unga diktarna just hade genomlevt: en slavofil apokalyptiker som lät skildringen av Rysslands fromhetsiver mynna i fadermord och revolutionär destruktion. Där var man nu.

Det är i detta föredrag som *Petersburg* börjar koncipieras. Innan Belyj inledde arbetsprocessen företog han en resa till Nordafrika och Mellanöstern för att få den lämpliga distansen. När han kom hem samlade han sina reseintryck i ett anförande på Moskvauniversitetet som fick polisen att ingripa: hans beskrivning av Ramses II:s förtorkade mumie tycktes gå alltför nära tsaren, också han var ju nummer två. Så satte sig Belyj till hösten 1911 och skrev under två intensiva år *Petersburg* – som inte kunde heta något annat, gestaltningen av hans Petersburgshaveri. Romanen blickar bakåt mot hela den ryska litterära traditionen, med *Bronsryttaren* – och dess i grunden dubbla attityd till staden – som startpunkt. Han praktiserar här i sammanfattning Nikolaj Gogols stil applicerad på Dostojevskijs romankonst.

Symbolisterna är nu iklädda rollen av terrorister – i en schizofrent kluven stad, med ett reaktionärt fastland ställt mot upproriskt dimhöljda öar. I in-

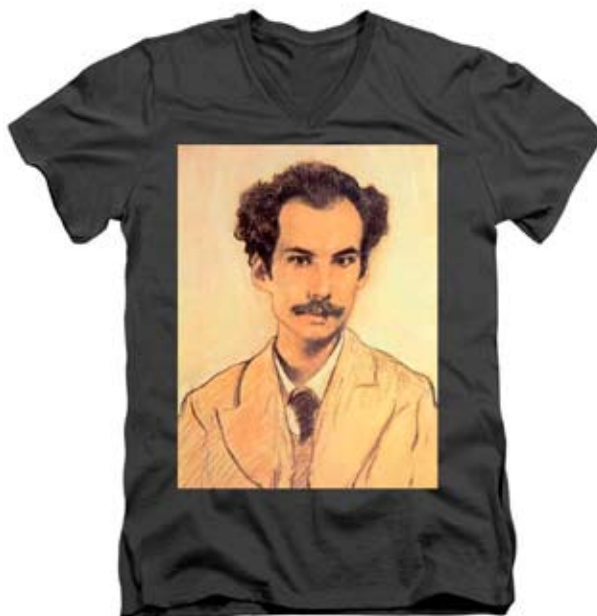
trigen kontaminerar Belyj sin egen oidipalt färgade uppgörelse kring 1905, med en positivistisk faders-generation i Moskva, med sitt Petersburgstrauma. På nytt återskapar han triangeln med Blok, Ljubov och sig själv som lätt igenkännliga deltagare. Det är själva kärleksmisslyckandet som ger impulser till hjälten Nikolaj Ableuchovs fadermordsplaner. Belyj vet att hårdutnyttja alla sina plågsamma minnen från den utdragna Blok-konflikten – samtidigt återknyter han till sin tidskriftspolemik mot den bedrägliga staden, excellerar i skildringen av dess giftiga Nevavatten och bacillsprängda luft. "Petersburgs klimat är skadligt också för mig", undslipper sig Djävulen i en satiriskt fångad hallucination.

Så blev framställningen av Belyjs symbolistiska sammanbrott till en storslagen roman som säger oss något allmängiltigt om ryska fantasmer och fobier, på en gång djupt personlig och förankrad i den stora

litteraturen. Här varvas på expressionistiskt vis inre och yttre. Belyj genomför en formidabel djupborring i terrorister-nas sjäsliv, med Dostojevskij som läromästare. Galenskapen är ett reellt hot i denna stadsmiljö. När unge Ableuchovs kompanjon ute på öarna till slut, i insikt om terrorrörelsens röta, gör upp med bombchefen i en brutal mordakt, går hans psyke samtidigt sönder. Ableuchov själv lyckas fly från spökstaden och räddar därmed sitt sargade förnuft.

Så har Belyj slutgiltigt gjort upp räkningen med vad han en gång så intensivt drömt om. I grunden kretsar allt således kring Aleksandr Blok. Vännen Bloks centrala roll i Belyjs liv var själva förutsättningen för tillkomsten av en av 1900-talets största ryska romaner.

MAGNUS LJUNGGREN

*Leon Baksts porträtt av Andrej Belyj (1905)
reproducerat på en T-skjorta*